

L'alteritat, un clàssic
al VilaPensa'24 sobre *Els altres*

El VilaPensa s'ha convertit en un clàssic. A la seva setena edició, quan s'acosta la primavera ja genera expectatives dins i fora de Vilafranca, i el cicle anual de conferències, taules rodones i col·loquis d'una setmana d'abril és preludiat i seguit no sols pel conjunt d'activitats que es realitzen en el marc del Festival, sinó també per articles, entrevistes, tuits i ressenyes a les xarxes socials i als mitjans de comunicació.*

Com els clàssics, però, també enguany el festival continua renovant-se i actualitzant-se a nivell temàtic i logístic; haver-se guanyat la perdurabilitat entre crisis i pandèmies tot mantenint viu l'interès del públic no l'eximeix pas de canvis de plantejament. Això no vol dir cap renúncia al seu propòsit: treure la filosofia de les aules en un entramat d'actes coherent i interdisciplinari que arribi a un públic ampli sense perdre ni rigor, ni profunditat ni encert en encarar, sempre en català, qüestions que pertanyen tant als segles que les han pensat abans com a la més viva actualitat política, personal, global i quotidiana.

L'eix central del festival d'enguany era l'alteritat; i els altres, com sol passar amb el tema de cada edició, no sols han servit de motiu de pensament comú al total dels actes, sinó que també han deixat la seva marca en el funcionament d'aquest VilaPensa, en tot allò que s'ha fet d'una altra manera respecte de les tres edicions anteriors. El canvi principal ha consistit en no buscar com a premissa ineludible un convidat estrella de l'esfera internacional, sinó apostar per enfortir encara més les aliances amb les institucions locals i de l'àmbit català, sota el convenciment que reforçar aquest focus de l'atenció del públic i dels organitzadors no comportava una davallada de la qualitat, ans al contrari, una nova oportunitat per valorar el nivell cultural i filosòfic del nostre professorat, de la recerca a les nostres universitats i de les nostres institucions, bé recents, bé centenàries. En aquest sentit, en la recuperació de formats com el sopar filosòfic i amb la voluntat de reafirmar la complicitat del VilaPensa amb el Barcelona Pensa, el festival de pensament que l'inspirà, la setena edició torna en certa mesura les primeres; tot en un context de traspàs progressiu de direcció, que per ara ha pres la forma d'una codirecció de l'impulsor, Jordi Sàbat, i de la professora Marta Palacín, que col·labora amb el festival des dels inicis.

---

* Vegin-se [l'entrevista prèvia a Norbert Bilbeny](#), la posterior [crònica de Joan Burdeus](#) i el [resum televisiu](#) com a exemples valuosos de l'expectativa i de la recepció d'aquesta nova edició del VilaPensa.

En aquest context correspon a cadascun dels assistents, presencials o virtuals, pensar quin acte equival el del convidat internacional, o si cal cercar equivalències; al cap i a la fi, no ha de ser una sola conferència el que centri tota l'atenció, sinó que és l'edició conformada per cadascun dels seus engranatges el que ha de servir per pensar, en aquest cas, l'alteritat.

Enguany el VilaPensa s'ha inaugurat amb l'exposició *Jo soc l'altrX*, és a dir, amb el VilaPensa Educació, la secció del VilaPensa més oberta no sols a l'assistència sinó també a la participació dels més joves. L'exposició, fruit d'un taller fotogràfic amb adolescents nascuts els anys 2008 i 2009, consistia en un diari d'imatges del dia a dia amb què aquests joves plasmaven la coexistència de diverses formes de ser en cadascun de nosaltres, la pluralitat de moments, gustos i experiències que ens conformen i, en fi, la seva reflexió sobre el fet que tots, en ser qui som, som també un altre. A més de marcar el llinar temporal del VilaPensa, les seves fotografies també han materialitzat el llinar espacial de cadascun dels actes principals en situar-se al vestíbul del VINSEUM, que un cop més n'ha sigut la seu, i han servit així de porta d'entrada a l'altre per a tots els assistents.

L'obertura del festival ha estat seguida per la creació d'un poema visual, *Osmosis*, obra de la Barcelona Art Orchestra i inspirada en el pensament d'Elias Canetti. El poema, el centre del qual és la diversitat de la ciutat de Barcelona i l'objectiu del qual és posar de manifest la complexitat de l'entorn en què vivim, ha cobrat vida a mans del dibuixant Josep Maria Rius (JOMA) i el compositor Lluís Vidal en un format que combinava la projecció audiovisual amb la creació en directe.

Encara en el marc del Més VilaPensa, a la Sala dels Trinitaris s'ha pogut visitar l'exposició *Petromasculinitats*, produïda per Bòlit, Centre d'art contemporani de Girona. El concepte que li dona títol, encunyat per Cara Daggett, evoca alhora el vincle de les energies fòssils i els imaginaris d'una masculinitat autoritària en ple capitalisme, tant en el context global del canvi climàtic com en la nostra quotidianitat domèstica i urbana: sorolls, maquinària, explotació. Vinculat a l'exposició ha tingut lloc un col·loqui entre el seu comissari, Arnau Horta, i l'historiador de l'art Jaime Vindel, presentat per Sílvia Amigó i orientat a analitzar críticament l'entramat material i ideològic que conforma aquesta petromasculinitat, i que limita la nostra pròpia acció i imaginació a l'hora de concebre un món i unes relacions més sostenibles.

El dilluns 15 d'abril començava la setmana principal del VilaPensa amb més d'una dotzena més d'actes programats.

En ells s'encarà de ple la necessitat, posada de manifest pels organitzadors, de pensar l'alteritat i les seves fronteres poroses, a través de les quals en certes circumstàncies tots podem formar part de la categoria d'altre o d'aquells que assenyalen l'altre, en un present on esdevenir l'altre pot ser una necessitat alliberadora o una injustícia arbitrària, segons les circumstàncies o l'òptica. Qui cau sota la categoria d'altre, sovint de manera injusta i esbiaixada, és rebaixat a inferior per part d'un altre que s'atorga un privilegi ontològic, és a dir, que es presenta com un ésser de major valor, amb més drets i sobirania pel fet de formar part d'un grup diferent i hegemònic; alhora, les fronteres del jo o del nosaltres, epocals i comunitàries però que es graven en l'individu, dibuixen sovint un horitzó massa estret per comprendre'ns-hi plenament. Adonar-se'n impulsa a cercar formes alternatives d'expressar, de ser i d'entendre, sigui en el passat o amb noves iniciatives col·lectives.

La primera conferència, immersos com estem en un present de guerres, opressions i reivindicacions creuades, ha posat en relleu el valor de l'experiència directa i informada del periodisme a l'hora de pensar filosòficament aquesta temàtica sense perdre de vista les realitats concretes a què afecta. L'acte ha comptat amb Vicent Partal, escriptor i director de VilaWeb, i Isabel Galí, corresponsal de 3Cat a París, als quals es proposà el títol *La frontera alegre* per parlar del que suposen tant l'accident geogràfic com l'invent humà anomenats fronteres. Galí ha partit del vincle de la tasca periodística amb les fronteres per plantejar tot seguit com aquestes fronteres s'assumeixen i esdevenen fronteres internes dins de cada persona, situant-la i condicionant-ne les conviccions i les vivències; ha reivindicat, així mateix, els espais com el transport públic on s'entrecruen persones tan diverses que les fronteres es difonen. La intervenció de Vicent Partal, de caire més teòric però no abstracte, ha proposat dues tesis principals: que «l'altre és aquell amb qui comparar-me», individualment i col·lectivament, i que «la frontera inventa realitats». A fi d'examinar històricament què eren i què són les fronteres i la seva funció, Partal ha comentat exemples com la frontera catalana i la francesa: la frontera esdevé figura del territori, en part segons disposicions geogràfiques però principalment en relació amb el poder, però la figura resultant no reflecteix la riquesa i la complexitat de les comunitats humanes que es troben com ocultes per sota de les fronteres.

El col·loqui entre els dos ponents i posteriorment amb el públic ha abordat aquesta riquesa i complexitat. El diàleg, fluïnt sol a través d'anècdotes i inquietuds, ha tractat qüestions com l'origen de violències a les fronteres, la necessitat o no de fronteres, el repte de no veure negativament la diferència amb l'altre, i l'aparició de fronteres digitals amb internet.

La segona conferència ha anat a càrrec dels directors de l'edició vinent Barcelona Pensa, el festival anual de pensament que és alhora l'alteritat, la inspiració i una aliança fer sortir la filosofia acadèmica de la universitat. Amb el valor afegit de mostrar la complicitat i la bona sintonia entre els dos esdeveniments, ambdós vinculats a la Universitat de Barcelona, la conferència de Sergi Oms i José Díez ha mostrat la manera de treballar de la filosofia analítica des de la lògica, la història de la ciència i la metodologia científica. La seva aplicació a la quotidianitat s'ha fet palesa en la intervenció d'Oms sobre els biaixos cognitius que afecten els nostres raonaments. Amb exemples senzills, Oms ha explicat en què consisteix el biaix de confirmació, que d'entre les dades i evidències disponibles ens porta a fixar-nos en aquelles que reafirmen el que ja pensem; entendre i posar nom als procediments injustificats del nostre pensament contribueix, quan es tracta de qüestions polítiques, a detectar-los en arguments racistes, sexistes o classistes, entre d'altres, que comporten la denigració i homogeneïtzació d'una alteritat. I si bé la ciència serveix per combatre aquests biaixos, tampoc la ciència és lliure de biaixos, com s'ha apuntat al llarg de la intervenció de Díez amb exemples històrics detallats; el resultat, amb tot, no és un escepticisme radical, sinó una familiaritat amb els errors propis del pensament que ajuda a pensar millor tant els altres com a un mateix.

El tercer dia s'ha abordat l'alteritat des del pensament i l'acció feministes en una taula rodona amb Teresa Hoogeveen, Hypatia Pétriz i Lorena Fuster, investigadores del Seminari Filosofia i Gènere, i aquesta última també directora del Barcelona Pensa juntament amb José Díez des del 2020. Cadascuna d'elles ha compartit el pensament d'una autora en el seu context i en relació amb les formes d'acció feminista en què les seves reflexions van prendre forma. Fuster ha parlat d'Adriana Cavarero i de com la filosofia feminista ha qüestionat l'aparent universalitat d'afirmacions, postures o maneres de fer filosòfiques arrelades en la masculinitat; Pétriz ha presentat el pensament de Carla Lonzi, teòrica de l'autoconsciència i del feminisme de la diferència, molt crítica amb Hegel entre d'altres filòsofs; i Hoogeveen ha abordat l'origen i la crítica de la noció de sororitat a través de la figura de Françoise Collin. Totes tres, filòsofes a partir de l'experiència, formen part del feminisme radical del segon terç del segle XX. A través de la metodologia de treball d'arxiu, interpretació i traducció del Seminari Filosofia i Gènere, la recuperació d'autores com les esmentades comporta la transmissió i difusió de fonts clau per entendre com s'ha pensat i com s'està pensant avui l'alteritat, i tot el camí que queda per seguir pensant-la (i pensant-se cadascú a una mateixa).

Aquestes tres filòsofes constataren que, quan els filòsofs havien pensat la dona, s'havia conceptualitzat la diferència sexual en termes d'una complementarietat on el model, el marc de referència, era l'home (subjecte masculí); a la dona se la definia com tot el que no és, no ha de ser o no vol ser l'home. El rebuig de l'autoritat d'una filosofia masculina implica, doncs, una crítica teòrica que afecta tant l'ús del llenguatge com el fonament de l'epistemologia i la moral. Igualment incideix en els fonaments de la praxi: l'alteritat tradicionalment entesa en negatiu és reivindicada pel feminisme dels anys 70, no per assumir el que els homes havien projectat en l'alteritat femenina, sinó com a moment zero a partir del qual les dones podien construir-se, alliberar-se, ser. L'esforç de les dones que participaren en els grups d'autoconsciència, com Lonzi, o en la producció de referents com la revista *Les cahiers du GRIF*, fundada per Collin, potencià, canalitzà i donà forma dialògica al moviment d'alliberament femení del seu moment, ple tant de creativitat com d'ira i d'ironia, ple de complicitat entre companyes que comparteixen la discriminació viscuda pel fet de ser dones i en prenen consciència, i ple també de conflictes, divergències i xocs de singularitats, que així i tot convergiren en accions col·lectives d'una força que tot i el pas de les dècades pot seguir alimentant la crítica feminista.

Entremig dels actes principals, retransmesos per RTVVilafranca i accessibles en diferit a través de la web, han tingut lloc dues activitats especialment propícies per a la participació del públic a través del diàleg obert. El primer, el sopar filosòfic del 17 d'abril al restaurant El cigró d'or: una ocasió on parlar amb Norbert Bilbeny i entre tots els assistents sobre filosofia pràctica per a la gent corrent, arrelada en les necessitats i prioritats de la quotidianitat, a fi que, en un ambient distès, la mateixa conversa amb els altres esdevingui una font filosòfica útil per a la relació amb els altres en la vida de cada dia. Amb aquest mateix esperit ha tingut lloc, l'endemà, un cinefòrum sobre diversos audiovisuals que mostren històries al marge de la norma social establerta. A partir dels films i amb Irene Cambra, professora de Bioètica, i Marina Montserrat, treballadora social de Serveis Socials Bàsics de l'Ajuntament de Vilafranca, els assistents han pogut posar en comú les seves reflexions sobre els vincles humans, les emocions i les possibilitats d'acció personal i col·lectiva per a una convivència més justa i més plena.

El vespre del mateix dijous ha tingut lloc una de les conferències més ben valorades de la història del VilaPensa, tant pels assistents com pels organitzadors. L'acte consistia en un comentari de textos clàssics a càrrec de Raül Garrigasait, escriptor, hel·lenista, professor i president de La Casa dels Clàssics, amb la lectura en viu per part de l'actriu Clara Cols.

La bona rebuda de s'explica d'entrada pel fet que l'acte comporta un primer vincle amb La Casa dels Clàssics, continuadora del llegat de la Fundació Bernat Metge i, per tant, d'una tasca centenària de traducció i transmissió del pensament clàssic grecollatí i universal a Catalunya; i l'explica, al final de l'acte, el comentari del director Jordi Sàbat a la fi del recorregut literari, cultural i filosòfic que han traçat la veu de Cols i les explicacions de Garrigasait a través del temps sobre els altres premoderns: «Quan imaginàvem el VilaPensa, ens imaginàvem alguna cosa com la d'avui».

El recorregut ha partit de la modernitat; un temps modern que es veu victoriós sobre les lloses del passat i que s'aboca al demà ple d'esperança pel futur com a emoció definitiva. Modernitat que, amb tot, ha derivat a un present que veu el futur en visions amenaçadores. Si el futur ja no és una promesa, el passat ja no és tampoc vist com un precedent primitiu; així es cau en la nostàlgia dels temps premoderns, que es diferencien dels nostres no tant pel fet de ser passat, sinó per una vivència diferent del temps i de la subjectivitat, i per tant de l'alteritat. La memòria i el jo turmentats dels temps moderns contrasten amb els temps on el jo i la memòria eren garants del vincle amb els altres, amb el món.

Des dels versos inicials de la *Iliada* i l'*Odissea* es remet a una memòria que va més enllà de l'individu; els personatges de la poesia èpica fan dels seus sofriments l'esperança que, en paraules d'Helena de Troia a Hèctor, «els homes que neixen en temps venidors en facin cançons, de nosaltres». En la poesia lírica, també Safo diu que «de nosaltres algú en té el record»: una comunitat neix entorn de la poesia, i la memòria col·lectiva fa del jo un record per a la vida dels que després neixen, en una vivència d'un temps circular on el passat explica el present i el present troba en el passat la seva força futura. L'escriptura, que objectiva i fixa el dinamisme de la memòria, és presentada al *Fedre* de Plató com un recordatori sospitós de saviesa aparent però no veritable; en l'impàs d'una cultura oral a una d'escrita, per a Plató sols el diàleg viu amb l'altre pot escriure a l'ànima una veritat que no s'oblida, i que pot trobar-se a l'interior del jo perquè és comuna a tots. El cultiu progressiu del jo i de la interioritat que alhora es coneixen gràcies al contacte amb l'altre deriva, en l'estoïcisme, en el reconeixement del jo en la totalitat del món, un món diví, de forma que el jo arriba a ser el lloc de la màxima universalitat. A l'altre extrem, el jo modern ha cercat de ser i fer-se el més únic, un petit Déu pel seu compte, capaç de crear el seu món des del no-res. Aquest jo acaba pesant més que el món mateix, i busca maneres de buidar-se de si, de «veure un paisatge tal i com és quan jo no hi soc», en paraules de Simone Weil; de retrobar un altre món, com el de Ramon Llull, ple de significances.

Arribats a port, el col·loqui amb el públic ha revisitat els indrets clau del viatge i se n'ha dirigit a d'altres per seguir teixint la constel·lació històrica del jo i de la seva relació amb l'alteritat del món i dels altres jo que el poblen: la Revolució Francesa, el romanticisme, el capitalisme, l'ansia de revolta contra l'ofec neoliberal del nostre present; el desconcert d'un jo que com a jo vol rebel·lar-se contra tota uniformització imposada, però no troba vies de revolta contra la uniformitat si no és en formes de resistència comunitàries. L'acte ha acabat amb la conclusió que avui que, a les acaballes de la modernitat i en plena crisi climàtica, tan llunyanes ens semblen les cosmovisions antigues, de fet vivim un retorn a l'experiència arcaica d'un món on els desordres còsmics reflecteixen un desordre humà, moral, polític; la societat i la ciència modernes desperten unes angoixes i una consciència de l'acció humana que emmiralla, paradoxalment, la religiositat més antiga.

Venint d'aquests dos actes centrals, que han fet tradició i genealogia tot parlant del nostre avui, la contemporaneïtat i els clàssics han marcat també la jornada de divendres en una triple cita maratoniana. El dia ha començat amb la jornada de bioètica al Fòrum Berger-Balaguer, oberta als professionals de la salut; si en l'edició anterior es tractà de la cura dels altres i d'un mateix de cara a la mort, enguany s'ha convidat a parlar de l'ètica de la cura al llarg de la vida, de la tasca i de la formació dels cuidadors, de l'acompanyament dels altres vulnerables, i de la consciència que tots podem ser aquest altre que necessiti ser cuidat en algun moment de la vida. Les intervencions, que han continuat fins el migdia, també poden recuperar-se obertes a tot el públic digital pels canals de VINSEUM.

A la tarda s'ha retransmès de la conversa entre l'escriptora Clara Queraltó i Montserrat Julià, bibliotecària de Gelida, sobre la vida i l'obra de Virginia Woolf. Actes com aquest confirmen la doble aposta del VilaPensa per la col·laboració amb les biblioteques locals i per la unió de filosofia i literatura; i és que, com ha apuntat Queraltó, la lectura és una forma de relació amb l'altre, i l'obra de Woolf és un referent pel pensament de l'alteritat. Les ponents han resseguit els detalls biogràfics que ajuden a comprendre l'escriptura de Woolf per tot seguit comentar *Orlando*, novel·la pionera en l'exploració de la identitat de gènere a través de la mort, l'alteritat i els segles. El protagonista, convertit en dona a mitja novel·la, trenca els esquemes d'una concepció naturalista de la diferència dels sexes, i vehicula una profunda observació de la societat i dels altres molt viva avui dia.

La presència de Woolf al festival no s'ha limitat a aquest acte, però ha compartit dia amb dos convidats especials a Cal Bolet, que aquesta edició ha acollit dues obres de teatre; la primera, *Voltaire / Rousseau. La disputa* escenificada per Josep Maria Flotats i Pep Planas.

El debat entre dos dels filòsofs il·lustrats més importants, entre racionalisme i sensibilitat, sobre Déu, l'home i la societat, adaptat i dirigit pel propi Flotats, ha anat acompanyat per un col·loqui final amb els actors conduïts per Jordi Casasampera, professor i dramaturg.

D'artistes i creadors amb una llarga trajectòria àmpliament reconeguda als que tot just comencen, i de teòrics de l'educació a l'educació d'avui: l'endemà, el Claustre de Sant Francesc ha acollit l'entrega de premis de microrelats *És la tribu la que educa*, que enguany proposava el tema dels altres. Organitzat pel Grup de mestres de l'Alt Penedès, aquesta iniciativa arriba a la seva cinquena edició fomentant la reflexió crítica i creativa entre els joves; el Grup Vocal LULALUM ha acompanyat la lectura dels relats premiats.

Al mateix temps ha tingut lloc al Cinema Kubrick el cinefòrum d'*Orlando, mi biografia política* de Paul B. Preciado, amb Jaume Felipe, president del Cine Club Vilafranca, i Ian Bermúdez, escriptor i activista trans. Amb aquesta carta audiovisual a Woolf, que mostra el llegat de l'autora en el pensament i en les vides *queer*, Preciado constata que *Orlando* s'ha fet realitat i en mostra la genealogia: prop d'una trentena de persones trans o no binàries encarnen Orlando tot narrant les seves vivències, acompanyades de documents d'arxius que ressegueixen la història de la lluita transgènere pel reconeixement.

L'alteritat marginada per la norma ha omplert també el Claustre de la Trinitat el vespre del dissabte amb una activitat dedicada a l'oci nocturn. Una xerrada i un concert a càrrec de Mookie, AL-V, DJ Rosario i La Niña Jacarandá, presentades per Paula Pardo, han trencat tòpics sobre els clubs nocturns i la música electrònica mostrant que forma musical, contingut polític i construcció d'espais segurs s'uneixen en la creació comunitària de refugis i ocasions on persones que la societat ha rebutjat com a alteritat puguin relacionar-se i expressar-se lliurement i sense ser jutjades. El Claustre ha aplegat així una trobada d'altres amb altres, on els participants han pogut compartir la seva tasca a peu de carrer amb uns assistents no sempre familiaritzats amb aquest gènere musical i els seus ambients.

Finalment, la cloenda del festival no ha suposat un punt i final: un altre acte l'ha seguida al cap d'uns dies, retornant a la literatura amb una taula rodona de l'escriptor Jaume C. Pons i l'historiador Josep M. Lloró amb Julià de Jòdar, escriptor que contra-narra la història recent de Catalunya en una obra on la història i la resistència la contenen les veus subalternes de l'imaginari de la catalanitat. Jòdar teixeix així un entramat d'universos no oficials, que no existeix i on res i tot és veritat, i que es fa sentir com un món d'espectres que reivindiquen la seva versió de les coses.

L'alteritat que es reivindica a si mateixa ha posat, però, el punt i final oficial del VilaPensa'24 el diumenge 21 d'abril a Cal Bolet. El teatre ha acollit l'estrena en exclusiva de la lectura dramatitzada de *Les bacants* d'Eurípides; després de la primavera al VilaPensa, les bacants han passat aquest estiu pel Dansàneu, Festival de Cultures dels Pirineus, i formaran part del Festival Clàssics que La Casa dels Clàssics organitza a la tardor. Sota la direcció d'Albert Arribas, les actrius Màrcia Cisteró, Antònia Jaume i Marta Ossó interpreten l'última tragèdia de l'últim gran tràgic grec, una de les més desconcertants i corprenedores de tota l'Antiguitat.

Dionís, déu del vi, del teatre i de la festa, arriba quan és encara un déu desconegut a una ciutat, Tebes, on el jove governant es nega a retre-li culte; no el reconeix com a divinitat ni com a família seva. Dionís, com a resposta, provocarà un esclat d'alteritat, de natura, dansa i salvatgia que esfondra l'ordre social. Les dones són preses de la bogeria; el frenesí de la festa sagrada ho capgira tot amb conseqüències terribles, que sense que res es mogui sotraguegen públic i escenari. A través de les tres veus de les actrius, els personatges d'Eurípides ens revelen alguna cosa que ens és estranya dins nostre, que és nostra i que és altra alhora; a això mateix ha aspirat aquesta edició del VilaPensa. Però els misteris de Dionís no és lícit, als qui els han viscut, de revelar-los en una crònica.

Evohé!

Emma Grau i Cabré
Universitat de Barcelona
emmacabre66@gmail.com

Setembre de 2024